Roll No.
रोल नं

Code No. 002

Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

परीक्षार्थी कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख पष्ठ पर अवश्य लिखें।

भारतीय शिक्षा बोर्ड

आदर्श प्रश्नपत्रम् (वर्ष २०२६-२७)

कक्षा – १० संस्कृतम् (SANSKRIT) COURSE - (A) संस्कृत कोर्स – (ए)

General Instructions:
सामान्य निर्देश :

Read the following instructions very carefully and strictly follow them:
निम्नलिखित निर्देशों को ध्यान से पढ़ें एवं पूर्णरूप से उनका अनुपालन करें।

Time allowed: 3 hours निर्धारितः समय : होरात्रयम्	Maximum marks: 80 अधिकतमाङ्काः 80

Note/नोट :

(i) Please check that this question paper contains 08 printed pages.
कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 08 मुद्रित पृष्ठ हैं।

(ii) Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख पृष्ठ पर लिखें।

(iii) Please check that this question paper contains 12 questions.
कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 12 प्रश्न हैं।

(iv) Please write down the Serial Number of the question in the answer-book before attempting it.
कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(v) 15 minutes time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10:15 a.m. From 10:15 a.m. to 10:30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer in the answer-book during this period.
इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10:15 बजे किया जाएगा। पूर्वाह्न में 10:15 बजे से 10:30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई उत्तर नहीं लिखेंगे।

(vi) This question paper comprises two Sections - Section-A and Sections-B. All questions are compulsory.

प्रश्न-पत्र को दो खण्डों में विभाजित किया गया है खण्ड 'क' एवं खण्ड 'ख'। सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

(vii) In section A- total questions are six i.e. Q. No. 1 to Q. No. 6.

Q. No. 1 carry 10 marks;

Q. No. 2 carry 05 marks;

Q. No. 3 carry 10 marks;

Q. No. 4 carry 05 marks;

Q. No. 5 carry 12 marks;

Q. No. 6 carry 08 marks;

खण्ड 'क' में प्रश्न संख्या 1 से 6 तक छः प्रश्न हैं।

प्रश्न संख्या 1 के लिए 10 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 2 के लिए 05 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 3 के लिए 10 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 4 के लिए 05 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 5 के लिए 12 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 6 के लिए 08 अङ्क निर्धारित हैं।

(viii) In section B total questions are six i.e. Q. No. 7 to Q. No. 12.

Q. No. 7, 8 and 9 carry 05 mark each;

Q. No. 10 carry 05 marks;

Q. No. 11 carry 04 marks;

Q. No. 12 carry 06 marks;

खण्ड 'ख' में प्रश्न संख्या 7 से 12 तक छः प्रश्न हैं।

प्रश्न संख्या 7,8 व 9 में प्रत्येक के लिए 05 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 10 के लिए 05 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 11 के लिए 04 अङ्क हैं।

प्रश्न संख्या 12 के लिए 06 अङ्क निर्धारित हैं।

(ix) There is no overall choice (except Q. No. 11) in the question paper. However, an internal choice has been provided in some questions in each Section. Attempt the Question as per instruction.

समग्र प्रश्न-पत्र में (प्रश्न संख्या 11 को छोड़कर) कोई विकल्प नहीं है। तथापि कुछ प्रश्नों में आंतरिक विकल्प दिए गए हैं। प्रश्नों को दिशानिर्देश के अनुसार हल करिए।

(x) In addition to this, separate instructions are given with each section and question, wherever necessary.

इसके अतिरिक्त, आवश्यकतानुसार, प्रत्येक खण्ड और प्रश्न के साथ यथोचित निर्देश दिए गए हैं।

खण्ड:- 'क' Section- 'A'

१. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत – (केवलं दशप्रश्नाः) 10x1=10

(i) सुबन्त उपपदे स्थाधातोः कः प्रत्ययः केन सूत्रेण भवति ?

(अ) कर्मण्यण्
(क) आतोऽनुपसर्गे कः
(स) सुपि स्थः
(द) गापोष्टक्

(ii) "शक्तौ हस्तिकपाटयोः" अनेन सूत्रेण कः प्रत्ययो समासो भवति ?

(अ) टक् प्रत्ययः
(ब) क्विन् प्रत्ययः
(स) घिनुण् प्रत्ययः
(द) वुञ् प्रत्ययः

(iii) 'पायुः' कस्य सूत्रस्य उदाहरणम् ?

(अ) विभाषा कदाकर्ह्योः
(ब) किंवृत्ते लिप्सायाम्
(स) भविष्यति गम्यादयः
(द) उणादयो बहुलम्

(iv) अव्ययीभावस्य पश्चादर्थे उदाहरणं किमस्ति ?

(अ) उपगङ्गम्
(ब) अनुहरि
(स) अतिहिमम्
(द) सुमद्रम्

(v) 'घञ्' प्रत्ययः केन सूत्रेण भवति ?

(अ) खनो घ च
(ब) उपमाने कर्मणि च
(स) पदरुजविश-स्पृशो घञ्
(द) संज्ञायाम्

(vi) 'लृट् शेष च' इति सूत्रेण कः प्रत्ययो भवति ?

(अ) लोट् प्रत्ययः
(ब) लङ् प्रत्ययः
(स) लट् प्रत्ययः
(द) लृट् प्रत्ययः

(vii) 'घः' प्रत्ययः केन सूत्रेण भवति ? -

(अ) पूर्वे कर्त्तरि
(ब) पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण
(स) पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्त्तेः
(द) मितनखे च

(viii) केन सूत्रेण लोट् प्रत्ययो विकल्पेन भवति ?

(अ) मदोऽनुपसर्गे (ब) समुच्चयेऽन्यतरस्याम्

(स) अक्षेषु ग्लहः (द) समुदोरजः पशुषु

(ix) 'णमुल' प्रत्ययः केन सूत्रेण भवति ?

(अ) यावति विन्दजीवोः (ब) आतः

(स) द्विषश्च (द) जालमानायः

(x) 'शयनम् इत्युदाहरणे कः प्रत्ययः ?

(अ) घञ् (ब) टक् प्रत्ययः

(स) ल्युट् (द) अप्

(xi) 'परावरयोगे च' इति सूत्रेण कः प्रत्ययो भवति ?

(अ) क्त्वा (ब) क्त

(स) तुमुन् (द) क्तवतु

२. केवलं रेखाङ्कित-पञ्चसूत्राणां यथानिर्देशम् उत्तरत- 5x1=5

(i) सुपि स्थः। (विभक्तिः का ?)

(ii) जीर्यतेरतृन्। (सन्धिविच्छेदः कः ?)

(iii) किं वृत्ते लिप्सायाम्। (वचनं किम् ?)

(iv) हस्तादाने चेरस्तेये। (सन्धिविच्छेदः कः)

(v) ऊर्ध्वे शुषिपूरोः। (वचनं किम् ?)

(vi) यासस्से। (सन्धिविच्छेदः कः ?)

३. पञ्चसूत्राणां सोदाहरणम् अर्थं लिखत- 5x2=10

(i) टित आत्मनेपदानां टेरे।

(ii) झेर्जुस्।

(iii) खनो घ च।

(iv) निष्ठा।

(v) छन्दसि सहः।

(vi) इङश्च।

४. यथेच्छं पञ्चसूत्राणि पूर्णं कृत्वा लिखत- 5x1=5

(i) आङि ....।

(ii) वाचि यमो ....।

(iii) कर्तरि चर्षि ....।

(iv) निवासचिति ....।

(v) अस्यतितृषोः ....।

(vi) लः कर्मणि च ....।

(vii) विभाषा धातौ ....।

५. त्रीणि रूपाणि साधनीयानि। 3x4=12

(i) जनमेजयः

(ii) कुमारघाती

(iii) उखास्रत्

(iv) सांकूटिनम्

६. अतिलघुत्तरीयाः प्रश्नाः यथादेशमुत्तरत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) - 4x2=8

(i) 'मुष्टिन्धयः' कस्य सूत्रस्य उदाहरणम् ?

(ii) 'कुमारशीर्षयोर्णिनिः' अस्य सूत्रस्य उदाहरणं किम् ?

(iii) 'लट्' प्रत्ययः विकल्पेन केन सूत्रेण भवति ?

(iv) 'नौ ण च' अनेन सूत्रेण कः प्रत्ययो भवति ?

(v) 'मुष्टिबन्धं बध्नाति' इत्युदाहरणं कस्य सूत्रस्यास्ति ?

(vi) 'पेचे' इत्युदाहरणं कस्य सूत्रस्य अस्ति ?

खण्डः- ख / Section-B

७. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत – 5

आदेशं प्राप्य उभौ प्राचलताम्। तत्रोपेत्य काष्ठपटले निहितं पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ। आरक्षी सुपुष्टदेहः आसीत्, अभियुक्तश्च अतीव कृशकायः। भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत्। सः भारवेदनया क्रन्दति स्म। तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच – "रे दुष्ट! तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरितायाः

मञ्जूषायाः ग्रहणाद् वारितः। इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे" इति प्रोच्य उच्चैः अहसत्। यथा कथञ्चिद् उभौ शवमानीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ।

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2x½=1

(क) आरक्षी कीदृशः आसीत्?

(ख) कृशकायः कः आसीत्?

(ग) उभौ शवमानीय एकस्मिन् कुत्र स्थापितवन्तौ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नैकम्) 1×1=1

(क) अभियुक्तस्य क्रन्दनं श्रुत्वा मुदितः आरक्षी किमुवाच?

(ख) आरक्षी किमुक्त्वा उच्चैः अहसत्?

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत– 3×1=3

(क) 'पटाच्छादितं देहम्' इत्यनयो: पदयोः विशेषणपदं किम्?

(ख) 'क्रिन्दति स्म' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किं प्रयुक्तम्?

(ग) 'श्रुत्वा' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम्?

८. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत- 5

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां, देहस्थितो देहविनाशनाय।

यथास्थित: काष्ठगतो हि वह्निः, स एव वह्निः दहते शरीरम्॥

(अ) एकपदेन उत्तरत - 2x½=1

(क) प्रथमः शत्रुः कः?

(ख) क्रोध: देहविनाशनाय कुत्र स्थितः?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नैकम्) 1×1=1

(क) नराणां शत्रुः क्रोधः कस्मै भवति?

(ख) सः वह्निः किं दहते?

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत– 3×1=3

(क) 'अरिः' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

(ख) 'दहते' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) "काष्ठगतः वह्निः" इत्यनयोः पदयोः विशेष्यपदं किम् ?

९. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् उत्तरत- 5

वानरः - (सगर्वम्) अत एव कथयामि यत् अहमेव योग्य : वनराजपदाय । शीघ्रमेव राज्याभिषेकाय तत्पराः भवन्तु सर्वे वन्यजीवाः ।

मयूरः - अरे वानर ! तूष्णीं भव । कथं त्वं योग्यः वनराजपदाय ? पश्यतु पश्यतु मम शिरसि राजमुकुटमिव शिखां स्थापयता विधात्रा एवाहं पक्षिराजः कृतः, अतः वने निवसन्तं माम् वनराजरूपेणापि द्रष्टुं सज्जाः भवन्तु अधुना । यतः कथं कोऽप्यन्यः विधातुः निर्णयम् अन्यथाकर्तुं क्षमः ।

काकः - (सव्यङ्ग्यम्) अरे अहिभुक् ! नृत्यातिरिक्तं का तव विशेषता यत् त्वां वनराजपदाय योग्यं मन्यामहे वयम् ।

मयूरः - यतः मम नृत्यं तु प्रकृतेः आराधना । पश्य ! पश्य ! मम पिच्छानाम् अपूर्व सौन्दर्यम् । (पिच्छान् उद्घाट्य नृत्यमुद्रायां स्थितः सन्) न कोऽपि त्रैलोक्ये मत्सदृशः सुन्दरः । वन्यजन्तूनामुपरि आक्रमणं कर्तारं तु अहं स्वसौन्दर्येण नृत्येन च आकर्षितं कृत्वा वनात् बहिः करिष्यामि । अतः अहमेव योग्यः वनराजपदाय ।

(अ) एकपदेन उत्तरत - 2x½=1

(क) शीघ्रमेव मम कस्मै तत्पराः भवन्तु सर्वे जीवाः ?

(ख) कोऽपि अन्यः कस्य निर्णयं अन्यथाकर्तुं क्षमः ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नैकम्) 1×1=1

(क) कस्य नृत्यं प्रकृतेः आराधना ?

(ख) काकः सव्यङ्ग्यं मयूरं किं कथयति ?

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत– 3×1=3

(क) 'मौनम्' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

(ख) 'वयम्' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किं प्रयुक्तम् ?

(ग) 'अक्षमः' इति पदस्य विलोमपदं किं प्रयुक्तम् ?

१०. रेखाङ्कित-पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं पञ्चप्रश्नाः) 5x1=5

(i) बुद्धिमती चपेटया पुत्रौ प्रहृतवती ।

(ii) आरक्षी तं न्यायालयं नीतवान् ।

(iii) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।

(iv) पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत् ।

(v) त्यक्त्वा धर्मप्रदां वाचं परुषां योऽभ्युदीरयेत् ।

(vi) पक्षिणः कलरवं कुर्वन्ति ।

११. अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयपूर्तिं मञ्जूषाप्रदत्त-पदानां सहायतया कुरुत- 4x1=4

श्लोकः - विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम् ।

अश्वश्चेद् धावने वीर भारस्य वहने खरः ॥

अन्वयः - विचित्रे (i) __________ खलु किञ्चित् (ii) __________ नास्ति । (iii) __________ चेत् धावने वीरः (iv) __________ वहने खरः (वीरः) ।

मञ्जूषा
निरर्थकम्, संसारे, भारस्य, अश्वः

अथवा

श्लोकः - एक एव खगो मानी वने वसति चातकः ।

पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम् ॥

अन्वयः - एकः एव मानी (i) __________ चातकः वने (ii) __________ । पिपासितो वा (iii) __________ पुरन्दरं (iv) __________ ।

मञ्जूषा
वसति, खगः, याचते, म्रियते ।

१२. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारम् अर्थचयनं कुरुत-(केवलं प्रश्नषट्कम्) 6x1=6

(i) वायुमण्डलं भृशं दूषितम्।

(क) शीघ्रम् (ख) अत्यधिकम्

(ग) नवीनम् (घ) न्यूनम्

(ii) सा व्याघ्रस्य भामिनी भयाद् विमुक्ता।

(क) स्त्री (ख) भगिनी

(ग) जननी (घ) पितामही

(iii) वयमत्र कुशलप्रश्नस्य भाजनम् एव।

(क) भक्तम् (ख) भोजनम्

(ग) भजनम् (घ) पात्रम्

(iv) सः कृच्छ्रेण भारम् उद्वहति।

(क) काठिन्येन (ख) स्नेहेन

(ग) दुर्बलेन (घ) रोगेण

(v) पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः।

(क) काकः (ख) बकः

(ग) पिकः (ब) कोकिलः

(vi) सः कृतान्तः न संशयः।

(क) इन्द्रः (ख) विष्णुः

(ग) यमराजः (घ) शङ्करः

(vii) सः पिता तनूजस्य रुग्णताम् आकर्ण्य व्याकुलो जातः।

(क) भ्रातुः (ख) पुत्रस्य

(ग) पितुः (घ) शरीरस्य